

Broedvogels van de proefstrook in het Markiezaat in 2019

Hidde Bult

*Nieuw habitat in het Markiezaat: Bontbekplevieren lieten niet op zich wachten
foto: Ria Hogerwaard*

In 2019 is de proefstrook in het Markiezaat voor de 32^e maal op broedvogels onderzocht. Dit seizoen deden Ton Bakker, Jan Hogerwaard, Sjaan Hopmans, Robert Kraaijeveld en Hidde Bult er aan mee. In mei was het meerpeil ca. 37cm boven NAP, dat wil zeggen iets onder het stuwpeil. Daardoor kwam er dit voorjaar weer habitat beschikbaar voor pioniervogels. Prompt verschenen Strandplevier (3 paar), Kleine Plevier (2 paar) en Bontbekplevier (2 paar) op de voormalige Hogerwaardslikken. Ze voldeden aan de criteria voor broedgevallen, zij het dat het binnen de proefstrook om minieme aantallen ging. Anderzijds was het relatief lage meerpeil ongunstig voor sommige watervogels. Fuut, Krooneend, Kuifeend, Tafeleend, Smient en Zomertaling ontbraken dit seizoen. Dit jaar zongen wel weer Nachtegalen (drie territoria) aan de voet van de Hogerwaardpolderdijk en voldeden ook twee territoria van de schaarse Spotvogel aan de criteria. De continue daling van het aantal struweelvogels in het Hogerwaardschor leek dit jaar tot staan te zijn gebracht.

*Minder water in het Markiezaat: meer habitat voor grondbroeders
foto: Hidden Bult*

Inleiding

Eerder is in Veerkracht de geschiedenis van de proefstrook uit de doeken gedaan (Bult 2017). In 1986 vond voor het eerst onderzoek plaats, dit jaar was het de 32^e keer. De strook was primair bedoeld om veranderingen van de vegetatie te documenteren. Daarom is hij slechts 200 meter breed, maar wel ca. 3270 meter lang. Dat is eigenlijk veel te smal voor broedvogelonderzoek. Mede daardoor zijn er van jaar tot jaar flinke schommelingen in de aantallen van sommige soorten. Nadat in 1988 het meerpeil een halve meter hoger werd gezet, viel de strook uiteen in drie plots. Doordat krekten veel dieper werden, moeten die delen apart bezocht worden. Daardoor vergt een inventarisatie veel extra tijd. Het middendeel staat vanaf +40 cm NAP grotendeels onder water, waardoor grondbroeders er dan niet kunnen broeden.

Het Markiezaatsmeer kent een grote dynamiek. Met zijn vlakke oevers heeft het meer een buitengewoon brede amfibische zone. Dat wil zeggen dat een kleine daling van het meerpeil ten gevolge van verdamping, een groot areaal voormalige slikken laat droog vallen. Dat is elke zomer het geval, maar de zomer van 2018 was wel heel erg heet en droog. Daardoor was het meerpeil nog wat dieper weggezakt dan meestal het geval is. In afgelopen herfst en winter werd het meer niet helemaal volledig opgevuld.

In mei 2019 stond het water 3 cm onder het stuwpeil van 40 cm. Die luttel daling zorgde er wel voor dat dit voorjaar wat meer voormalige slikken beschikbaar kwamen dan in vorige jaren. Bovendien zit daar nog veel zeezout in de bodem, waar-door die droogvallende vlaktes slechts heel spaarzaam begroeid raken.

Materiaal en methoden

Het onderzoek gebeurde weer volgens de Sovon richtlijnen (Van Dijk en Boele 2011, Vergeer et al. 2016). Zoals altijd

werden vijf rondes gemaakt (Tabel 1). Vanaf eind mei worden bezoeken aan het zuiden lastig door manshoge ruigtes van brandnetels, kleefkruid en adelaarsvarens (Bult 2018).

De onderzoekintensiteit (22,4 min/ha) was vrijwel identiek aan eerdere jaren. De lastig bereikbare middenstrook is slechts twee maal bezocht, bij de andere bezoeken is hij met een telescoop bekeken. De waarnemingen zijn in het veld op papier ingetekend of ingevoerd op een Tablet met Avimap en met het programma Autocluster samengevoegd tot territoria (Vergeer et al. 2016).

Autocluster houdt normaal alleen rekening met waarnemingen binnen een telgebied. Dat houdt in dat we in het veld moeten bepalen of vogels binnen of buiten de strook zitten. Voor mobiele soorten met grote fusieafstanden is dat soms heel subjectief. Als voorbeeld twee paren Knobbelswanen die met kleine kuikens van links naar rechts de smalle strook doorkruisen. Moeten we ze wel toekennen aan de strook en zo ja één of twee paren? In dit voorbeeld is er voor gekozen om één paar binnen en het andere koppel buiten de strook te noteren, maar dat blijft natuurlijk nattevingerwerk.

Ronde	Waarnemer	aard	2018	begin	eind	deel
1	HB, RK	Zonop	12-4	06:55	08:32	Zuid
	SH, JH	Zonop	13-4	07:11	09:13	Noord
2	SH	ochtend	27-4	07:25	09:41	Noord
	HB	Zonop	30-4	06:26	08:11	Zuid
3	TB	Zonop	11-5	06:00	08:42	Zuid
	HB	Ochtend	11-5	08:44	10:39	Noord
4	HB	Ochtend	24-5	08:49	10:21	Midden
	RK, HB	Ochtend	25-5	05:41	08:04	Zuid
	SH	Ochtend	25-5	05:48	08:12	Noord
5	TB	Ochtend	14-6	05:36	08:00	Zuid
	JH, HB	Ochtend	14-6	05:43	08:42	Midden, Noord
Totaal			22,4 min/ha	24:24		

Door het relatief lage aantal bezoeken en de ongelukkige vorm van het onderzoeksgebied fluctueren de resultaten in de strook sterker dan in normale BMP-plots. Om toch inzicht te krijgen in veranderingen van de vegetatie, zijn de soorten samengevoegd in ecologische vogelgroepen (Sierdsema, 1995).

Daardoor worden de grote lijnen van de ontwikkelingen binnen de strook wat minder vertroebeld door fluctuaties van de individuele soorten.

Resultaten

De winter van 2018/19 was weer heel zacht en zal niet tot extra wintersterfte onder standvogels als de Winterkoning hebben geleid. Vooral de maand maart was erg nat. Desondanks lag de neerslagsom tussen 1 oktober 2018 en 1 mei in Putte (488 mm) niet zo veel boven het gemiddelde (450mm) voor die maanden. En dat had tot gevolg dat het meerpeil, dat in de hete zomer van 2018 flink ver was weggezakt, niet volledig werd aangevuld. De territoria staan in tabel 2. Daarbij betekent 0,5 dat er sprake is van een grensgeval omdat één of meer waarnemingen buiten de strook lag(en). Alleen soorten die vanaf 2011 zijn vastgesteld zijn opgenomen in tabel 2. Het gemiddelde van de jaren 2011-2018 wordt ook getoond. Daarmee is meteen te zien of een soort in het huidige broedseizoen meer of minder aanwezig was dan in vorige jaren.

Watervogels

Voor weinig kritische soorten van open water, als Meerkoet, Wilde Eend en Krakeend, was het een doorsneejaar. Voor duikeenden en Futen, met een voorkeur voor wat dieper water, was het lage waterpeil minder ideaal. Fuut en Kuif- en Tafeleend werden dit seizoen zelfs geen enkele keer binnen de strook genoteerd. Een koppel Krooneenden was weliswaar bij het eerste bezoek aanwezig, maar

het bleef bij die eenmalige waarneming. Dat was onvoldoende om ze als broedpaar aan te merken. De afname van de Bergeend zette door. Twee paren bivakkeerden geregeld op de voormalige slikken in de middenstrook, maar of er daadwerkelijk werd gebroed valt te betwijfelen.

Pioniersoorten

Op de voormalige slikken tegen het Hogerwaardschor vestigden zich drie paar Strandplevier, twee paar Kleine Plevieren

en twee paar Bontbekplevieren. Maar, deze zaten grotendeels buiten de proefstrook.

Weidevogels

Graspieper en Veldleeuwerik, karakteristiek voor droge graslanden, waren weer de meest talrijke soorten en samen goed voor 81 territoria (Tabel 3). Dat ze stegen ten opzichte van 2018 komt vooral doordat zich op de middenstrook acht Veldleeuweriken en zes Graspiepers konden vestigen.

Vorig jaar stond dat deel grotendeels onder water. Andere weidevogels namen verder af (Figuur 1). Kwartel, Scholekster en Kievit, bewoners van droge graslanden, waren present zij het in lage aantallen. De populatie van de twee steltlopers lag ver onder het gemiddelde van 2011-18. Ook soorten van vochtig of ondergelopen grasland namen af. Zo waren Slob-eend en Zomertaling weliswaar aanvankelijk present, maar de waarnemingen voldeden niet aan de criteria voor 'geldige' broedparen. Voor Grutto's was het Markiezaat nooit optimaal, dit seizoen werd één maal een baltsend paar gezien. Dat was niet genoeg om van een territorium te kunnen spreken. Waarschijnlijk ging het om een paar dat ergens anders al was verdreven uit een vroeg gemaaid grasland. De Tureluur was dit jaar nog wel present, maar ook die zat ver onder de stand uit de periode 2011-18.

Moerasvogels

Het kleine areaal rietmoeras binnen de strook werd weer bewoond door Waterral, Kleine Karekiet en Rietzanger. Hun aantal (11 territoria) lag iets boven het langjarig gemiddelde (9,8) en was identiek aan dat van 2018. Daarmee lijkt de moerasontwikkeling binnen de proefstrook een maximum bereikt te hebben.

Struiken en ruigtes

Veruit de meeste territoria (128) werden in 2019 weer bezet door vogels die in struwelen of jonge bosstadia leven (Tabel 3, Figuur 1). Wel leek het erop dat de afnemende tendens van struikbewoners sinds 2011 was gestopt. Drie paar Nachtegalen voldeden aan de criteria. Net als de Spotvogel is dat een soort die tegenwoordig weinig algemeen is in de regio Bergen op Zoom. De populaties van Zwartkop, Grasmus, Tuinfluiter en Sprinkhaanzanger kwamen uit op hun gemiddelde van de laatste jaren, terwijl Zanglijster, Spotvogel en Blauwborst

Tabel 2. Aantal territoria of broedparen in 2019 en het gemiddelde van 2011-2018.

Alleen de soorten die na 2010 tot broeden kwamen staan in deze lijst.

Soort	2011-18	2019	Soort	2011-18	2019	Soort	2011-18	2019
Dodaars	0,1	0	Scholekster	1,1	1	Roodborsttapuit	7,0	4
Fuut	0,7	0	Kluut	1,3	0	Merel	5,4	4
Knobbelzwaan	1,0	1	Kleine Plevier	0,4	1	Zanglijster	2,7	4
Grauwe Gans	1,3	3	Bontbekplevier	0,0	1	Sprinkhaanzanger	6,9	7
Gr. Canadese Gans	1,0	0	Strandplevier	1,4	0,5	Rietzanger	3,6	5
Brandgans	0,3	0	Kievit	3,0	1	Bosrietzanger	20,9	13
Nijlgans	0,1	0	Grutto	0,1	0	Kleine Karekiet	5,6	5
Bergeend	5,3	2	Tureluur	5,6	2	Spotvogel	0,1	2
Smient	0,1	0	Houtduif	0,9	2	Braamsluiper	0,1	0
Krakeend	7,7	8	Zomertortel	0,1	0	Grasmus	17,4	16
Wintertaling	1,0	1	Koekoek	1,7	2	Tuinfluiter	8,0	8
Wilde Eend	6,7	8	Groene Specht	0,1	0	Zwartkop	9,4	11
Zomertaling	0,4	0	Gr. Bonte Specht	0,9	2	Tjiftjaf	7,0	10
Slobeend	2,0	0	Veldleeuwerik	32,0	34	Fitis	24,3	20
Krooneend	0,3	0	Boompieper	0,9	0	Staartmees	0,6	0
Tafeleend	0,1	0	Graspieper	41,7	44	Pimpelmees	1,1	0
Kuifeend	0,1	0	Witte Kwikstaart	0,1	0	Koolmees	2,4	3
Kwartel	0,6	1	Winterkoning	9,6	11	Gaai	0,4	0
Fazant	0,8	2	Heggenmus	1,7	1	Vink	1,4	1
Waterral	0,6	1	Roodborst	0,3	1	Putter	1,8	1
Waterhoen	0,1	0	Nachtegaal	1,9	3	Kneu	5,1	3
Meerkoet	1,9	1	Blauwborst	1,0	3	Rietgors	18,7	15

er boven zaten. Maar, Fitis, Heggenmus Rietgors en vooral Roodborsttapuit en Bosrietzanger werden opnieuw minder talrijk (Tabel 2).

Bosbewoners

De bosvogels met onder meer Houtduif, Grote Bonte Specht, Tjiftjaf, Koolmees en Vink bleven nagenoeg gelijk. Ze komen voor in het wilgenbos op de overgang van schor naar slik, maar vooral in de onbegraasde strook tegen de Hogerwaardpolderdijk. De stand van de bosvogels lijkt te stabiliseren sinds 2011 (Figuur 1).

Koekoek

In het Hogerwaardschor is elk jaar veel activiteit van Koekoeken. Omdat de mannetjes over grote afstanden heen en weer vliegen, is het hachelijk om territoria af te lijnen. Maar, in het zuiden zaten soms twee vogels simultaan te koekoeken. Ook werd daar de borrelende roep van een vrouwtje gehoord. Een vrouwtje Koekoek roept helemaal geen 'koekoek', haar roep

Foto Ludo van Dorst

Koekoeken laten zich veelvuldig horen. De mannen zijn altijd heel herkenbaar, maar de arglistige vrouwen roepen heel anders, om hun bezoeken aan de nesten van waardvogels te verhullen.

heeft iets weg van een geluid van een valk. Dat geluid laat ze horen bij paringen of nadat ze stiekem een ei in het nest van

een waardvogel heeft gedropt. Nick Davies, de grote koekoek-specialist, toonde aan dat ze in het laatste geval roept om de waardvogel om de tuin te leiden (Davies 2016). De waardvogels moeten denken dat de grote vogel die ze bij hun nest zagen rommelen geen Koekoek, maar een roofvogel was.

Niet alleen gezien haar uiterlijk, maar ook vanwege haar geluid. Gerustgesteld denkt de waardvogel dat het niet nodig is om nog eens extra goed te controleren of er geen koekoeksei bij haar legsel is gedumpt. De meest talrijke waardvogel in het Hogerwaardschor is de Graspieper. Daarom is het wat vreemd dat we in het noordelijk deel van de proefstrook, waar meer Graspiepers nestelen, zelden een Koekoek zien. Wellicht komt dat doordat het landschap daar heel open is en onopvallende zitplaatsen ontbreken. Een vrouwtje Koekoek spiedt namelijk urenlang vanuit struiken waar alle waardvogels zoals Graspiepers hun nest aan het bouwen zijn en in welk stadium elk nest is. Iedere dag legt ze dan een ei, steeds in een ander nest van een waardvogel die net met de eileg is gestart (Davies 2016).

Ook 's zomers houden runderen de verruiging in toom. Ze kijken altijd nieuwsgierig naar vogeltellers.

Foto Hidde Bult

Discussie

Het beheer in het Natura2000 reservaat kent twee hoofdpijlers: begrazing en een semi-natuurlijk meerpeil. Begrazing door IJslanders en rundvee gebeurt in drie compartimenten met verschillende dichtheden om bosvorming en verruiging van het voormalige getijdengebied tegen te gaan. In de hoger gelegen voormalige schorren van het Markiezaat was dit broedseizoen een voortzetting van de trends van de laatste jaren. Hoger gelegen is een relatief begrip, want het maaiveld ligt hier slechts 0,5 tot 3 m boven NAP. De allerhoogste zone is gelegen tegen de Hogerwaardpolderdijk en is afgeschermd door een elektrisch raster en wordt nooit door het rundvee begraasd. Daar groeien vlieren en wilgen waar de meeste bosvogels leven. Hun populatie is al jaren vrij stabiel zonder trends of noemenswaardige uitschieters.

Op de rest van het voormalige Hogerwaardschor groeien ruigtes en plakATEN adelaarsvarens met een enkele meidoorn of vlierstruik. Dit compartiment wordt 's zomers begraasd door rundvee in een lage dichtheid. Vanaf eind mei ontwikkelen zich manshoge ruigtes op de voedselrijke bodems. Afgelopen winter werden hier Herefords ingeschaard, een gehard en duurzaam koeienras dat oorspronkelijk afkomstig

Tabel 3. Territoria van de ecologische vogelgroepen in 2019		
	Gemiddelde 2011-18	2019
Watervogels	27,4	24
Moerasvogels	9,9	11
Pioniervogels	3,4	2,5
Veldleeuwerik, Graspieper	73,1	78
Overige weidevogels	12,9	5
Struweelvogels	141,3	128
Bosvogels	17,1	19
Koekoek	1,7	2

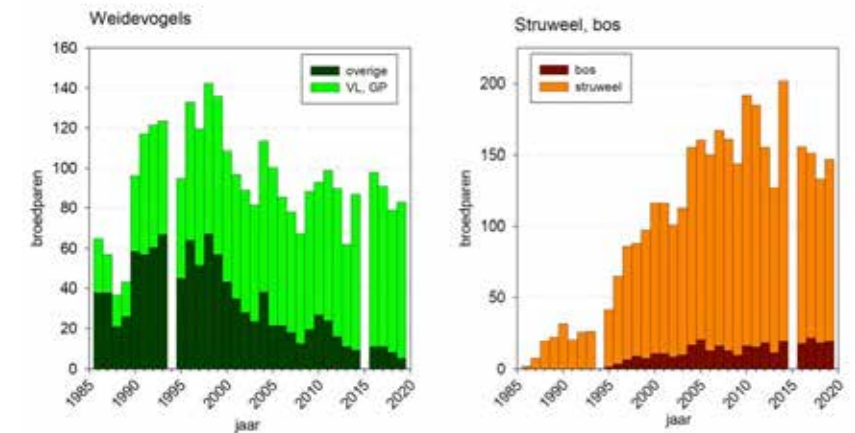
is uit het zuidwesten van Engeland. Het was voor het eerst dat hier winterbegrazing werd ingezet om de verruiging tegen te gaan. Vogels die struiken en struwelen bewonen nemen al jaren af in het Hogerwaardschor (Bult 2017). Die tendens zette dit seizoen niet door en de groep struikvogels leek stabiel of zelfs wat gestegen ten opzichte van 2018.

De noordelijke uitloper van de proefstrook loopt over de voormalige slikken aan de voet van Hildernisse en de Duintjes. Op mooie ochtenden tierelieden weer tientallen Veldleeuweriken en Graspiepers in dat deel van de strook. Beide soorten staan al jaren op de Nederlandse Rode Lijst vanwege de bovenmatige achteruitgang in agrarisch gebied. Ze bereiken in de graslanden aan de voet van de Brabantse Wal de hoogste dichtheden in Nederland. Voor andere weidevogels als Kievit en Tureluur worden de graslanden echter steeds minder aantrekkelijk. Het blijft gissen naar mogelijke onderliggende oorzaken, wellicht zijn ze hier te kwetsbaar na de opkomst van grondpredatoren als Wezel, Hermelijn en Vos.

Het andere beleidsinstrument is de keuze van het meerpeil. Het Markiezaatsmeer is bijzonder voor Nederland door het (semi-) natuurlijke peilverloop. Het water stijgt tot een top aan het einde van de winter waarna het door verdamping allengs een dieptepunt bereikt aan het einde van de nazomer. In dit algemene jaarlijkse patroon zijn soms grote verschillen tussen de jaren. Dat zorgt voor nog meer dynamiek waardoor in de oeverzone van jaar tot jaar grote variaties kunnen optreden. Na de droge hete zomer van 2018 werd het meer net niet helemaal gevuld en daardoor kwam er in 2019 weer eens ruimte voor pioniervogels beschikbaar. Die profiteerden daar meteen van. De enkele paren van Bontbekplevier en Strandplevier mogen dan niet al te veel lijken, het gaat wel om zeer zeldzame broedvogels. Zo werd de landelijke populatie van de Strandplevier voor 2017 op niet meer dan 145 – 165

broedparen geschat, bijna allemaal in de Delta (Boele et al., 2019).

De vestiging van die pioniervogels geeft ook aan dat de verzoe-ting van het Markiezaatsmeer voor hen geen probleem is. Wel is dit het enige zoete voormalige getijdengebied waar die soorten nog altijd komen broeden. Dat komt door het (semi)-natuurlijke peilbeheer. Dat gaat ontzilting van de bodem tegen en belemmert de successie van de vegetatie. Het geeft ook aan dat het voor die pioniersoorten niet nodig is om het Markiezaatsmeer (en het Krammer-Volkerak) weer zout te maken ten einde ze broedgelegenheid te geven. Momenteel wordt onderzocht of het mogelijk is om naast de Spuitkop wat kleinere, vlakke eilandjes aan te leggen. Als die plannen gerealiseerd worden, dan zullen ze wellicht broedgelegenheid geven aan nog wat meer plevieren en mogelijk keren sterns en kluten dan ook weer terug naar het Markiezaat.

Figuur 1. Links: territoria van Veldleeuwerik (VL) en Graspieper (GP) en van de overige weidevogels (Kwartel, Zomertaling, Slobeend, Kievit, Scholekster, Grutto en Tureluur). Van die laatste soorten waren in de negentiger jaren meer dan 60 broedparen present, in 2019 was dat aantal gedaald tot vijf territoria. Rechts de aantallen van struweel- en bosvogels in de proefstrook. In 1994 en 2015 konden door omstandigheden geen inventarisaties plaatsvinden.

Dankwoord

Robert Kraaijeveld, Sjaan Hopmans, Jan Hogerwaard en Ton Bakker deden dit seizoen mee aan het onderzoek van de proefstrook.

Literatuur

[Boele A., Van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer, J.-W., van der Meij T. Broedvogels in Nederland in 2017. Sovon-rapport 2019/04](#)

Bult H. 2017. Broedvogels van de proefstrook in het Markiezaat in 2016-2017. Veerkracht 22-2: 29-37.

Bult H. 2018. Broedvogels van de proefstrook in het Markiezaat in 2018. Veerkracht 23-2: 15-18.

Davies, N. 2016. De Koekoek. Vals spel van de natuur. Atlas Contact, Amsterdam / Antwerpen.

Sierdsema H. 1995. Broedvogels en beheer. SBB-rapport 1995-1, SOVON Onderzoeksrapport 1995/04, SBB/SOVON, Driebergen/Beek Ubbergen.

Vergeer J.-W., van Dijk A. J., Boele A., Van Bruggen J. & Hustings F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

[Van Dijk, W. 2019. Bontbekplevier vecht voor ruimte. NRC: 28 juni 2019](#)

4 juli 2019

Hidde.Bult@home.nl

